

## НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

**Гофман М. О.,**

*кандидат економічних наук, доцент,  
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна,*

*e-mail: MiroslavaG@krok.edu.ua*

*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3977-7584>*

**Малофієнко А. В.,**

*студентка, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м.Київ, Україна*

*e-mail: MalofiienkoAV@krok.edu.ua*

Тези присвячено причинам нищення української церкви під час перебування українських земель у складі російської імперії. Аналізовано наслідки цього нищення з огляду на культурний розвиток, моральний та психологічний стан суспільства.

За часів перебування України в складі Російської імперії, яка всіляко перешкождала усьому національному, зокрема, і використанню української мови, до 1917 року українське православ'я було у складі Російської православної церкви. Воно офіційно не мало власного національного обличчя, хоч справляло постійний культурологічний вплив на Росію. За вимогою Київського та інших єпархіальних з'їздів, що відбулися на початку 1917 року, помісний собор Російської православної церкви 1917-1918 років надав Українській православній церкві автономію з правом відправлення богослужінь рідною мовою.

З оголошенням в 1917 році Центральною Радою автономії, а потім і державної незалежності України, виявляються дві церковні тенденції:

за автономію у складі Російської православної церкви;

за повну автокефалію.

Автономна церква - канонічне об'єднання православних єпархій за територіальною ознакою, яке має власного предстоятеля(як правило архієпископа або митрополита) та обмежене внутрішнє самоврядування. Автокефальна церква - самостійна помісна церква, адміністративно повністю незалежна від інших православних помісних церков, але єдина з ними в віровченні і перебуває з ними в літургійному спілкуванні.

З 1 січня 1919 року автокефалісти, яких підтримував уряд України, на чолі з протоієреями Василем Липківським, Нестором Шараївським і іншими почали активну організацію автокефальної церкви України.

Після бурхливих політичних подій восени 1919 року: створення таборів примусової праці, заборонено самовільний перехід радянських службовців із однієї установи в іншу, запровадження продрозкладки(відповідно до неї кожна губернія мусила здати державі «лишки» зерна та інших продуктів),створення колгоспів, антибільшовицьких повстань, а також заборони на служіння всього автокефального духівництва, яку наклав місцеблюститель київського митрополичного престолу єпископ Назарій (Блінов). Всеукраїнська православна

церковна рада 5 травня 1920 року прийняла послання, що оголошувало православну церкву України автокефальною, незалежною й соборноправною, тобто керованою соборно, а всіх єпископів називала фарисеями.

Незабаром собор представників київських парафій, що зібрався в травні 1921 року, затвердив українську богослужбову мову, допустив одружений єпископат і друге - шлюбне біле нижче духівництво. Собор висловлював подяку Радянській владі за закон про відділення церкви від держави й таврував ганьбою єпископів Києва, як чорносотенців, оголошуючи їх усунутими від своїх кафедр. Чорносотенці - низка російських монархічних і ультра-націоналістичних організацій, що виникли після революції 1905 року в Російській імперії.

Чорносотенці відстоювали самодержавство, всеросійську національну концепцію невизнання українців і білорусів як окремих народів і неподільність Російської імперії, поборювали демократичні і соціальні реформи та конституціоналізм) [4].

Подібні радикальні заяви пролунали у відповідь на лютневе 1921 року рішення єпископської ради України про відлучення від сану автокефального духівництва й відлучення мирян, що за ним пішли. Розкол, таким чином, поглиблювався.

Після собору 1921 року почалося бурхливе зростання автокефальної церкви, насамперед на території Східної України. Багато храмів, часто за допомогою комсомольських активістів, передавалися від канонічної ієрархії - прихильникам Василя Липківського. Нерідко ця передача супроводжувалася збройними сутичками, що відбувалися під гаслами знаходження свободи віри, але з 1922 року радянська влада почала більше підтримувати обновленську, ніж автокефальну церкву України. Почалися арешти автокефалістів.

До кінця 20-х років почалося планомірне знищення всіх релігійних течій, і в тому числі атокефалістів [6]. Починаючи з 1926 року Василя Липківського кілька разів брали під варту й у жовтні 1927 року насильно відсторонили від служіння.

У зв'язку з тим, що більшовики були атеїстами вони не допускали ніякої думки про існування Бога, вважали, що релігія є опіумом для народу і тільки заважає в реалізації «мага ідеї» - здійснення всесвітньої пролетарської революції.

Після розгрому Українських військ, подавлення селянських повстань і встановлення більшовицької влади почалося нищення православ'я в Україні. Кінець 1920 - х - початок 1930 - рр. закривають повсюди церкви. Скидають на землю дзвони і - страшно й подумати! - святі хрести.

Виганяють пастирів із сіл та міст. Майструють із соломи, з ганчір'я опудала апостолів і з бісівськими піснями під нечестивий галас носять по вулицях на релігійні свята, а тоді обливають гасом і спалюють. А потім описують все це в газетах, закликаючи й інших зрікатися святої віри, глумитися з неї. Виконавцями всього цього була тогочасна влада, що спонукає комсомольців, задурманених людей нижчити все, що пов'язане з православ'ям [3].

Наприкінці січня 1930 року було організовано позачергове скликання Української автокефальної православної церкви, на якому було прийнято рішення про її «само-ліквідацію».

Особливо жорстокі репресії звалилися на автокефалістів, які обвинувачувалися в контрреволюційній діяльності. Ці жорстокі репресії почали відбуватися після гучного процесу над політичною організацією «Сілка звільнення України», на цьому процесі було багато керівників Української автокефальної церкви. Сілка звільнення України- політична організація, утворена 4 серпня 1914 у Львові емігрантами з Росії. На чолі організації стояла президія у складі А.Жука, В.Дорошенка, О.Скорописа-Йолтуховського й М.Меленевського. Представники цієї організації вважали себе репрезентантами інтересів українського народу й намагалися використати війну австро-німецького блоку проти Росії для завоювання самостійності України, яка мала стати конституційною монархією з демократичним внутрішнім устроєм, однопалатною системою законодавства, мовними й релігійними свободами для всіх національностей і самостійною українською церквою.) [4].

Відомо, що протягом з 1929-го по 1938 років близько 2400 священиків були арештовані й понад 21 тисячі осіб, пов'язаних з Українською Автокефальною Православною Церквою, загинули в таборах.

Неоголошена війна більшовицької держави з церквою виявилася в постійному переслідуванні духовенства, репресіях і навіть фізичному винищенні непокірних. Нині точних даних щодо кількості духовенства та вірян, притягнених у 1920-ті роки до кримінальної відповідальності бракує. За різними оцінками, ця цифра варіюється від 700 до 8000 осіб. Певне уявлення про розмах репресій проти духовенства та вірян дають окремі документи. Так, на Полтавщині лише за жовтень - грудень 1938 рік Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВ) заарештував 285 осіб «церковників та сектантів». Треба додати сюди й 361 вихідця з духовного стану. Не менш вражають наслідки боротьби з «контрреволюцією» духовенства Полтавської області. Тоді заарештували 142 особи. Однак і на цьому репресії проти духовенства не припинилися [8].

Антирелігійна пропаганда продовжилася виходом 30 червня 1928 року резолюції Центральний комітет Комуністичної партії більшовиків в Україні «Про релігійний рух і антирелігійну пропаганду». Проте остаточно система антирелігійного законодавства в Україні склалася після набуття чинності Постанови Всеукраїнського центрального виконавчого комітету і Ради народних комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РРФСР) від 8 квітня 1929 р. «Про релігійні об'єднання». Згідно з нею, релігійним громадам дозволялося лише «відправлення культів» у храмах та молитовних будинках, а просвітництво і доброчинність категорично заборонялися. Духовенство з того часу позбавлялося права участі у господарських і фінансових справах громади. Набуття релігійних знань, дозволене Декретом 1918 р. про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, тепер могло існувати тільки як право батьків навчати своїх дітей [5].

В Москві було утворене Товариство друзів газети «Безбожник» у 1924 році. Для об'єднання всієї антирелігійної пропаганди під загальним партійним керівництвом відбувся перший з'їзд безбожників 1925 року, який ухвалив створення єдиного всесоюзного антирелігійного творства «Спілка войовничих безбожників», очолив його Омелян Ярославський. Робота товариства заключалася в виданні газети «Безбожник» і часопис з такою же назвою, також ним було засновано антирелігійні музеї і організовувались атеїстичні семінари. Окрім того, виходили журнали «Антирелигиозник», «Воинствующий атеизм», «Юные безбожники». При Спілці войовничих безбожників діяли спеціальні курси для підготовки пропагандистів наукового атеїзму.

Другий з'їзд Спілки войовничих безбожників проголосив, що однією з найголовніших умов наступу соціалізму та одним з найважливіших напрямків класової боротьби є боротьба з релігією. До речі, ще за рік до цього, в січні 1928 р. набув чинності Адміністративний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки, який серед інших містив розділ «Правила про культи» [8].

Більшовицьким урядом України 19.01.1919 був ухвалений декрет про відокремлення церкви від держави та школи від церкви. Одним із ключових положень була «свобода совісті», що полягала у відокремленні церкви від держави та зменшенні її впливу на освіту (згодом і зникнення релігії як такої).

З прийняттям Адміністративного кодексу УССР 1927 р., декрет уряду про свободу совісті втратив силу.

Антирелігійна кампанія в Україні, що набрала нових обертів у 1928–1929 роках., була тісно пов'язана з руйнуванням українського села та з розкуркуленням. Радянська влада розглядала закриття церкви, переслідування духовенства та вірян як невід'ємну частину побудови соціалізму на селі. При цьому малося на меті й інше завдання - зруйнувати в особі селянства основну соціальну базу православ'я.

В Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України збереглися документи, які вказують на те, що секретаріат Всеукраїнського центрального виконавчого комітету зобов'язав виконками «найшвидше колишні осередки дурману перетворити в будинки пролетарської культури та розваги». «В разі, коли спішно пристосувати для різних громадських потреб закриті храми було неможливо, їх пропонували негайно розібрати» [5]. Проте старші люди не пускали дітей і внуків на танці й атеїстичні лекції до споруди, яка для них та їхніх предків була святим місцем, де вони молилися, а не розважалися й богохульствували. З цього можна зробити висновок, що ставлення до клубів, влаштованих у церквах або збудованих із матеріалу сакральних споруд, було негативним.

На середину 1930-х рр. духовенство, як соціальна верства, практично зникло.

Наприклад, під час Голодомору 1933 року закрили церкву в селі Жубровичі Олевського району Житомирської області «Батюшку і старосту посадили. Батюшка пропав, а староста Філімончук Андрій Захарович після

війни повернувся, пожив рік і помер» [8], «Батюшку Ефима Вікторовського із села Білокоровичі забрали у 1934 році, помер у Житомирській тюрмі» [8].

Повна ліквідація Української православної церкви розпочалась у травні 1936 року, коли заарештували митрополита Івана Павловського й тих єпископів і священників, які діяли в окремих парафіях - Юрія Міхновського, Володимира Самборського, Олександра Червінського, Конона Бея та ін. Наступною стала хвиля арештів тих, хто наприкінці 1920-х років зрікся священства через радянську пропаганду атеїзму й пішов працювати до державних закладів та установ. Упродовж 1937–1939 років було поставлено останню крапку в існуванні Української Автокефальної Православної Церкви [8].

Прийняття сталінської конституції було розминкою перед «рішучим» наступом на церкву. Політбюро Центрального комітету Всесоюзної Комуністичної партії більшовиків) 31 липня 1937 року затвердило наказ № 00447 від 30 липня наркома внутрішніх справ М. Єжова. Цей документ вимагав засуджувати колишніх куркулів, карних злочинців, представників релігійних об'єднань, колишніх діячів доби царату до ув'язнення в табори й тюрми, або до смертної кари. На підставі цього та інших наказів 1937 р. розпочалися масові репресії проти духовенства та вірян.

Масове закриття церкви спонукало духовенство до новацій, зокрема «пересувного» обслуговування релігійних потреб вірян. За даними антирелігійного журналу «Перевізник», така практика поширилась уже в 1930–1931 рр. «Попи на куркульських конях і підводах їздять із села в село. На підводі ящик, у якому складено богослужбне причандалля. У кожному селі піп має декілька своїх опорних пунктів - це родини куркулів або їх родичів» [8].

Ставлення різних прошарків суспільства до політики атеїзму було різним, що спростовує радянську пропагандистську тезу про одностайну підтримку політики більшовиків та комуністів.

Розвиток пияцтва та бездуховності в суспільстві також спонукав до збереження віри й прихильності до церкви. За спостереженням людей похилого віку, що мешкали на Поліссі, «як церкви порозкидали, то їх місце зайняли бутилка, безвладдя, неповага до всіх і всього» [8]. Тому не дивно, що в 1920-х - 1930-х роках церква в Україні «стає місцем, куда можна було ховатись зі своїми скорботами, виливати свою нудьгу, свої жалі перед Голгофою, де можна набиратися сили й енергії для нової завзятішої і ще важчої боротьби за волю, за добробут, за щастя рідного краю» [8]. Вона була однією з перешкод спроби зруйнувати історичні й культурні традиції українського народу і його духовність. Особливо яскраво ці настрої виявлялися на селі.

Більшовики, занепокоєні протидією українського селянства, невдачами здійснення своїх планів на початку 1920-х рр. щодо викорінення релігії та релігійних організацій, вдаються до геноциду, сподіваючись, що живі, приголомшені цією бідою, не будуть чинити опору, серед них буде легше знайти виконавців руйнування святинь, нав'язати ідеологію казарменного соціалізму та тоталітарної системи. У результаті цього замислу мільйони людей були виморені голодом, святині – знищені; вдалося розірвати спадковість передачі із покоління в покоління основ народної релігійності і виключити в

майбутньому повернення людей до своєї Церкви. Внаслідок нав'язання атеїстичних пріоритетів духовного розвитку суспільства, його складових, вдалося сформувати прийдешнє покоління советіків, які швидко русифікують і колонізують Україну.

Таким чином, протягом 1920 – 1930-х роках ідея побудови атеїстичного суспільства в СРСР, навіть незважаючи на певні успіхи, закінчилась невдачею. Не розуміючи духовної сутності та історичних традицій українського народу і розглядаючи релігію як атавізм минулого, а церкву як знаряддя експлуатації трудящих, більшовики хотіли силоміць ізолювати народ від шкідливого впливу віри.

Відомо, що знамениту церкву Воздвиження в селі Ступище розкидали під час голодомору за 150 рублів в оплату за цю злочинну роботу [7].

Після звільнення західних областей України від фашистських загарбників на цій території точилась кровопролитна боротьба з більшовизмом, що його населення краю сповна відчуло на собі безпосередньо у перші дні «визволення» 1939 року і більше не захотіло перебувати у полоні страху і масових винищень апаратом НКВС. Метою цієї боротьби є відродження незалежної соборної держави; особливе ж місце у національно-визвольних змаганнях українського народу належало саме Українській греко-католицькій церкві, яка виступала виразником їх інтересів та духовним натхненником.

Відомство Берії, використовуючи середньовічні методи боротьби, фізично винищувало народніх месників, примусово виселяло сотнями тисяч цивільне населення з рідних місць у глибинні райони імперії. Але ніщо не могло зламати волелюбних людей. І тоді прийняли рішення завдати смертельного удару, спрямованого на знищення душі народу, якою для українців завжди була Церква, яка не побоялась тортур і не скорилась, а докладала зусиль, прагнучи нормалізувати стосунки з радянською владою, щоб запобігти кровопролиттю.

Посилаючись на те, що Західна Україна більше 300 років живе дещо відмінним життям від Східної України та що внаслідок цього у неї відмінні звичаї, відмінне економічне життя, культура та релігія, митрополит Андрій Шептицький заявив, що «потрібно перемену робити обережно» [1].

Попри всі відчайдушні та жорстокі спроби розправитись із релігією, перепис населення 1937 року показав, що 1/3 городян і 2/3 селян залишилися побожними. Матеріали перепису та визнання невдачі кампанії не публікувалися до 1990-х років. Не дивлячись на сурові заборони, та жахливі події 1930-1945 років, Україна все ще наповнена людьми, які не побоялись тортур і не скорились, а докладали зусиль, прагнучи нормалізувати стосунки з радянською владою, щоб запобігти кровопролиттю. Донині Церква служить людям місцем, де можна набратися сил та енергії для щоденних справ.

#### **Список використаних джерел:**

1. Білас І. Г. Трагедія церкви. / І. Г. Білас // Патріярхат. Греко-католицьке аналітичне видання. – 1993. № 5 (269). [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.patriyarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/trahediya-tserkvy/>
2. Витяг із Адміністративного кодексу УСРР стосовно правил про культу 1927 р., ф.2, оп.8, спр. 8103 , арк. 196-200. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://lostart.org.ua/en/docs/885.html>

3. Дімаров А. А. *І будуть люди.* / А. А. Дімаров. - К: Дніпро, 1977. - 314 с. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://coollib.com/b/510336-anatoliy-andriyovich-dimarov-i-budut-lyudi>
4. **КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.** [Методична розробка для організації самостійної роботи студентів] / Укл. Потіха О.Б. – Тернопіль, 2018. – 46 с.
5. *Політична історія України XX століття: [Підручник для студентів вищих навчальних закладів].* / А. І. Кудряченко, Г.І. Калінічева, А.А. Костиця. - К.: МАУП, 2006. - 969 с.
6. Санніков С. В. *Популярна історія християнства. Двадцять століть у дорозі* / С. В. Санніков. - К.: Самміт-Книга, 2012. - 480с.
7. Тарас Я.М. *Руйнування Української церкви – складова голодоморної стратегії* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/istoria/zlocininkvd/rujnuvannaukraienskoiecerkviskladovagolodomornoiestrategiieavtortarasaroslav>
8. Шевчук Т.В. *Антирелігійна політика радянської влади в Україні у 20–30-ті рр. XX ст.* [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/09/39\\_10\\_Shevchuk.pdf](http://history-pages.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/09/39_10_Shevchuk.pdf)